

Tesařík obrovský a páchník hnědý v Lánské oboře

Radek Hejda, Jaroslav Šreiber, Karel Lankaš

Evropsky významná lokalita Lánská obora patří z hlediska biodiverzity k nejvýznamnějším lokalitám nejenom v rámci Čech, ale i celé České

republiky a střední Evropy. Předmětem ochrany je šest stanovišť a čtyři druhy – tesařík obrovský, páchník hnědý, kovařík fialový a velevrub tupý.

Tesařík obrovský (*Cerambyx cerdo*). Foto: Jindřich Procházka

Lánská obora, jedna z největších obor v ČR, patří s rozlohou 3 003 ha mezi nejrozsáhlejší a nejucelenější lesní a lesostepní komplexy u nás. Nachází se v severozápadní části CHKO Křivoklátsko (převážně ve II. zóně) a zasahuje do katastrálních území Běleč, Lány, Lhota u Kamenných Žehrovců, Městečko u Křivoklátska, Ruda u Nového Strašecí a Zbečno. Spravuje ji Kancelář prezidenta republiky prostřednictvím své příspěvkové organizace Lesní správa Lány. Z hlediska biologické rozmanitosti patří Lánská obora k nejvýznamnějším lokalitám nejenom v rámci Čech, ale i celé České republiky a střední Evropy. Území obory je součástí ptačí oblasti Křivoklátsko a evropsky významné lokality Lánská obora. Předmětem ochrany je šest stanovišť a čtyři druhy – tesařík obrovský, páchník hnědý, kovařík fialový a velevrub tupý.

Význam této lokality spočívá v kontinuální přítomnosti světlých pastevních lesů a luk se soliterními stromy, kdy na rozdíl od okolní krajiny byla tato obora ušetřena likvidace původních porostů a přeměny v jehličnaté monokultury. V této otázce nachází shodu jak myslivost, tak ochrana přírody.

Reliéf území tvoří Lánská pahorkatina s nadmořskými výškami 260 až 471 m. Oblast je převážně lesnatá s hluboce zaříznutými údolími potoků, z nichž nejvýznamnější je Lánský potok a Klíčava, která se vlévá do stejnojmenné 64 ha velké vodní nádrže nacházející se v jižní části obory. V oboře jsou kromě starých dubových a bukových porostů velmi významná také bezlesí, z nichž část je pravidelně kosena. Pastevní plochy zvěře s řídce rozmístěnými soliterními stromy i skupinami stromů dotvářejí četné aleje lemující poměrně hustou cestní síť. Právě tato stanoviště jsou velmi významná pro saproxylický hmyz. Lesní porosty jsou v 97 % zařazeny do kategorie lesů zvláštního určení, zbývající část jsou lesy ochranné. Podíl listnatých dřevin je téměř 72 %, z čehož přibližně 48 % tvoří buk lesní a dub zimní a letní. Při obnovách je preferován dub, buk, pomístně jasan a jilm, vtroušené se do obnovních prvků vkládají třešně. Pastevní plochy jsou doplňovány jeřáby, jírovci a planými jabloněmi.

Historie území je spjata s jejím intenzivním loveckým využíváním, o čemž svědčí

přítomnost loveckých hrádků Jivno, Jenčov a Dřevíč. Obora vznikla v roce 1713 vybudováním 47 km dlouhého plotu, který ohraničil cca 9 440 ha. V roce 1816 se obora rozdělila na dvě části – Řevničovskou a Lánskou. Řevničovská část později zanikla a do dnešní doby zůstala jen Lánská. V roce 1921 koupil oboru i s Lánským zámkem od posledních majitelů Fürstenberků československý stát.

Chov spárkaté zvěře

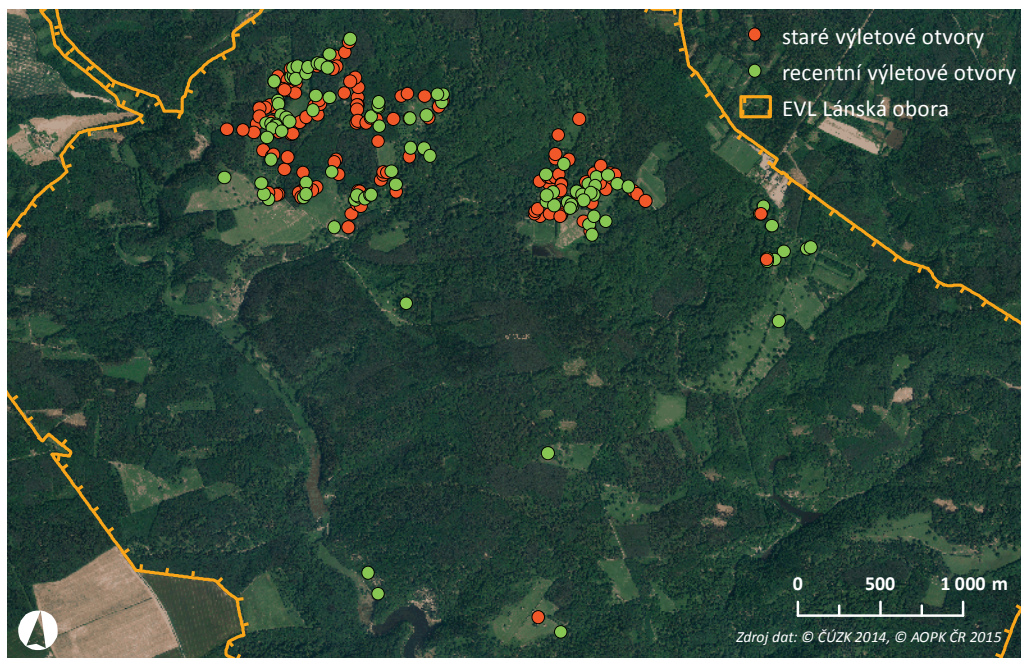
Obora již téměř 100 let slouží k reprezentačním účelům státu a tomu odpovídá i pestrý výčet spárkaté zvěře. Předmětem intenzivního chovu je jelen evropský, daněk evropský, sika japonská, sika Dybowského, muflon a prase divoké. Početní stavy zvěře jsou vysoké a významně ovlivňují druhovou, věkovou a prostorovou strukturu lesních porostů i v bezlesí rozptýlenou zeleň. Je zřejmé, že 300 let starý oborní chov přispěl k zachování unikátnosti tohoto území vytvořením a zachováním specifických biotopů. Na druhé straně je to právě vliv vysokých stavů zvěře, která tyto biotopy poškozuje. Cílem managementu ochrany přírody a správy obory je proto spolupráce k dosažení určitého rovnovážného stavu.

Z hlediska myslivosti jsou pastevní lesy a louky důležité jako zdroj objemného (trávy, byliny, letorosty) a jadrného krmiva (zejm. žaludy

a bukvice) a přítomností soliterních stromů poskytujících zvěři úkryt a stín. Z entomologického hlediska je významná přítomnost právě těchto biotopů, v nichž na rozdíl od zapojeného vysokokmenného lesa, kde převažují štíhlé a pouze vysoko větvené stromy, nacházíme silnější a nízko větvené stromy s celou řadou dutin. A právě tyto dutiny představují klíčový a nenahraditelný biotop pro neohroženější druhy České republiky (resp. situace je obdobná i v dalších státech). Průměrný věk těchto stromů bývá také většinou vyšší než v zapojeném a obhospodávaném lese, kde dochází k pravidelnému odstraňování nemocných a prosychajících (pro saproxylický hmyz těch nejatraktivnějších) stromů.

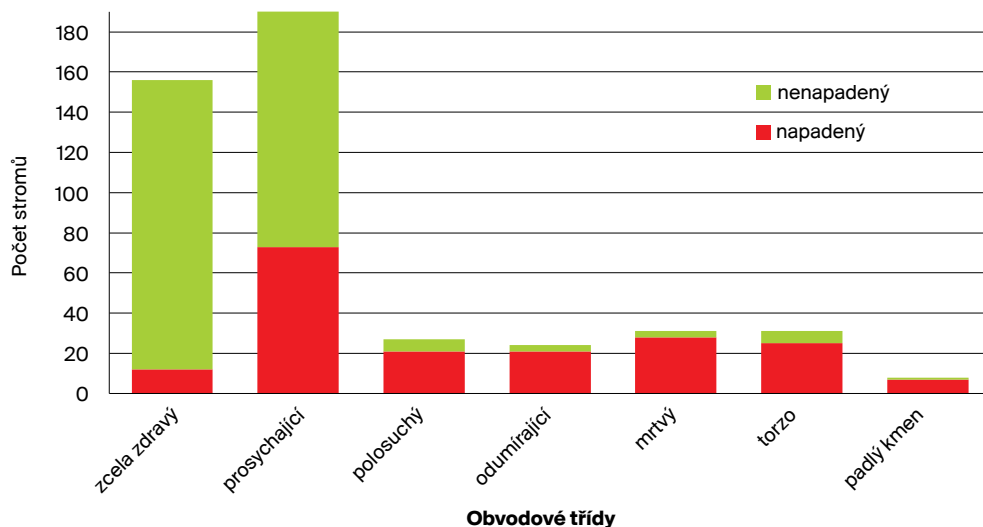
Význam starých stromů

Dlouhá desetiletí lesnického hospodaření v krajině spolu s převodem původních listnatých a smíšených lesů na jehličnaté monokultury vedly k fragmentaci a postupnému zániku řady populací saproxylického hmyzu, dobře patrnému na příkladu tesaříka obrovského a páchníka hnědého. Tyto dříve relativně běžné druhy Křivoklátska, ale i obecně nižších a středních poloh, znatelně ustoupily a v současné době mají těžiště výskytu právě v Lánské oboře (jinde v ČR se jedná o parky, aleje, hráze rybníků či jiné obory).

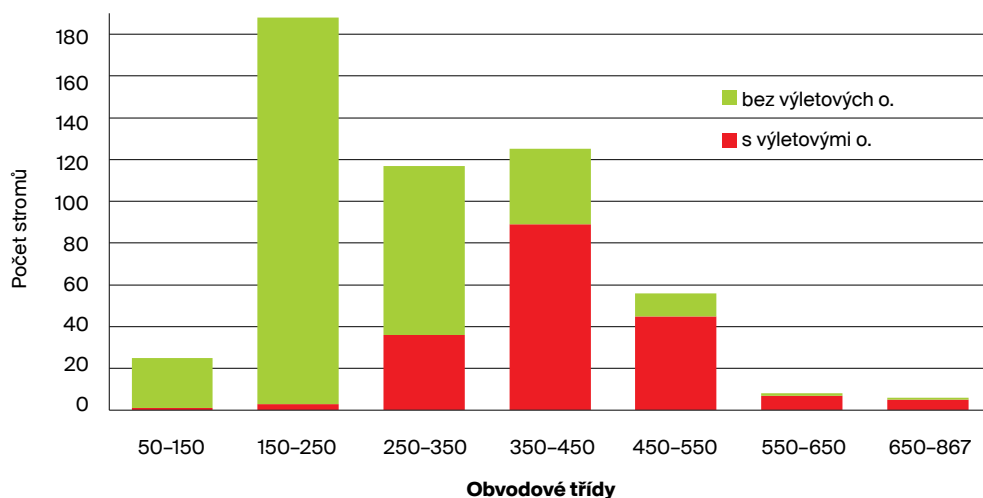

Rozšíření tesaříka obrovského v Lánské oboře v roce 2015. Zdroj: Jan Vrba

Výskyt čerstvě napadených dubů tesaříkem obrovským dle zdravotního stavu stromů

Výskyt napadených dubů tesaříkem obrovským dle obvodových tříd

Společným znakem těchto lokalit je nízký zápoj a zejména pak přítomnost starých stromů. Bohužel tyto lokality jsou většinou izolovány okolním, pro saproxylický hmyz nevhodným hustým porostem s vysokým zápojem. Problematická je u velké části těchto lokalit také malá rozloha a především věková homogenita. Na řadě míst lze ještě najít staré velikány s bohatým na ně vázaným spektrem hmyzu, nicméně často zde chybí mladší až střední generace stromů, které v dlouhodobém horizontu tyto stromy nahradí.

Pomalou rostoucí dřeviny (zejm. duby) se stávají atraktivní pro saproxylický hmyz nejdříve po 100–150 letech od výsadby.

V případě nových výsadeb budoucích solitérů nebo solitérních skupin dubů může být pro řadu lokalit v rámci celé ČR pozdě a dojde k neodvratnému vymření minimálně části spektra saproxylického hmyzu. Tato situace je způsobena zejména absencí výsadby nových dubů po roce 1950 (chybějící 7. až 10. věkový stupeň), která by měla již relativně brzy začít nahrazovat současnou generaci starých stromů. Tuto situaci lze řešit alespoň u části lokalit postupným uvolňováním vybraných stromů z okolních zapojených přestárých porostů a nahradit tím chybějící generace starých stromů. Dalším řešením je ponechávání výstavků při těžbě v klíčových lokalitách výskytu. Určitým rizikem náhle

uvolněných stromů souvisejícím se změnou mikroklimatických podmínek je jejich rychlejší odumírání.

Situace u páchníka hnědého je mírně odlišná od situace tesaříka obrovského, který je v našich podmínkách vázán pouze na pomalu rostoucí duby. Páchník lze nalézt i v rychle rostoucích měkkých dřevinách, např. ve vrbách. V tomto případě lze vznik vhodných dutin výrazně urychlit – zejména se jedná o ořez hlavatých vrb, kde první vhodné dutiny mohou vzniknout již za několik desítek let.

Jedinečnost Lánské obory

Ve světle těchto skutečností můžeme opět vyzdvihnout důležitost Lánské obory. Je to jedna z mála lokalit, kde nehrozí „gap“ v přítomnosti starých stromů a kde nalezneme všechny věkové stupně od nejmladších výsadeb přes střední generaci až po nejstarší mohykány. Zásadní pro biodiverzitu Lánské obory má i další, často opomíjený faktor. Tím je dostatek mrtvého dřeva. V lese s běžným hospodařením takřka nenajdeme stojící torzo či ležící kmen, který by byl určen k samovolnému rozkladu. Stejně problematické je to i v alejích a parcích – padlé kmeny jsou zde většinou odváženy, pařezy často i frézovány, aby uvolnily prostor pro novou výsadbu. Tím se likviduje biotop pro celé spektrum saproxylického hmyzu vázaného na jednotlivé fáze rozpadu kmene.

V Lánské oboře je díky fungující spolupráci mezi Správou CHKO Křivoklátsko a LS Lány tento problém ošetřen a značná část samovolně padlých kmenů je ponechána na lokalitě k samovolnému rozpadu. Klíčová je obnova přestárých porostů (pastevní lesy) se sníženým zakmeněním a úprava početních stavů zvěře. Vysoký věk lesních porostů a solitérních stromů s omezenou fruktifikací snižuje možnost přirozené obnovy, proto je nutná také obnova umělá. Málo efektivní a velmi nákladná individuální výsadba s následným oplocením je nahrazována systémem oplocených obnovních bloků o výměrách jednotek až desítek hektarů. Oplocené plochy jsou vyjmuty z mysliveckého hospodaření. V současné době je také připravován projekt obnovy alejí vně a uvnitř obory. Cílem je citlivé doplnění chybějících stromů při současném zachování stojících torz a padlých kmenů.

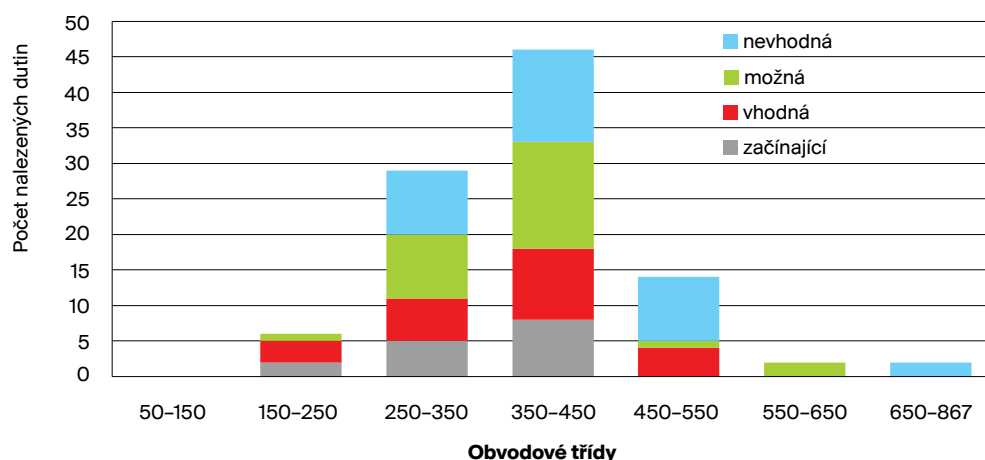

Páchník hnědý (*Osmoderma eremita* s.l.). Foto: Jaroslav Šreiber

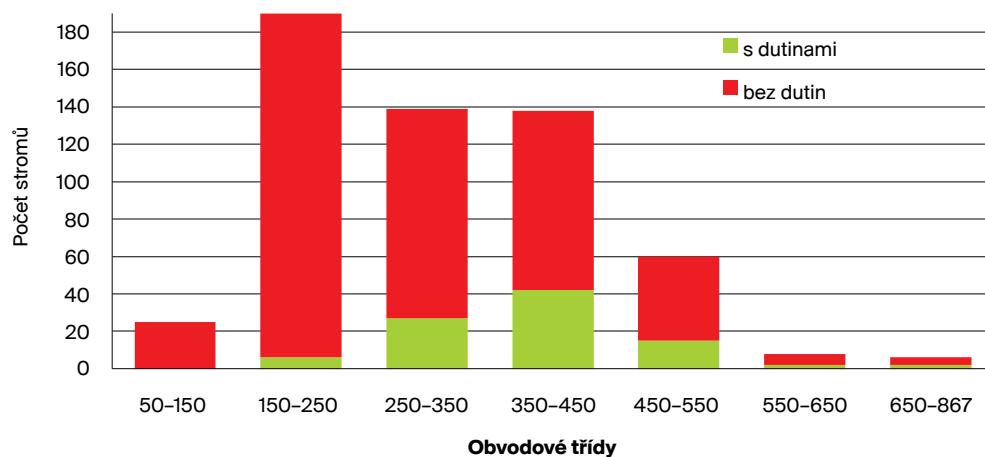

Výletové otvory tesaříka obrovského.
Foto: Jaroslav Šreiber

Vhodnost nalezených dutin pro páchníka

Výskyt dutinových stromů dle obvodových tříd

Monitoring stavu populací

Kvalita lokality a výskyt hned čtyř saproxylických evropsky významných druhů (tesařík obrovský, páchník hnědý, roháč obecný a kovařík fialový) předurčuje Lánskou oboru k pravidelnému sledování stavu populací jednotlivých druhů, které organizuje Odbor monitoringu biodiverzity AOPK ČR. První komplexní monitoring byl proveden v roce 2009, přičemž pozornost byla věnována zejména tesaříku obrovskému a páchníku hnědému. Na loukách se soliterními stromy bylo provedeno sčítání jak recentně osídlených stromů, tak i počítání jednotlivých výletových otvorů tesaříka obrovského s cílem stanovit co nejpřesněji velikost jeho populace. Mimo to byly i prověřovány dutiny s potenciálním výskytem páchníka hnědého a kovaříka fialového.

Nedílnou součástí práce bylo i celkové zhodnocení stavu lokality, včetně analýzy přítomného věkového spektra živné dřeviny tesaříka obrovského – dubu. Výsledky poskytly pozitivní údaje jak o velikosti populace, tak i o přítomnosti dostatečného počtu dubů i v mladších věkových stupních. Ověřováno bylo celkem 566 stromů, z nichž na 186 byl prokázán výskyt tesaříka obrovského (na 83 stromech byly zjištěny čerstvé

Torzo s požerky tesaříka obrovského. Foto: Jaroslav Šreiber

požerky) a v 18 stromech pak výskyt páchníka hnědého. Nutno dodat, že v případě páchníka je počet významně podhodnocen. Jedná se o dutinový druh, kdy značná část dutin je mimo dosah monitoringu (např. dutiny mají moc malý vchod nebo jsou vysoko na stromě). Počet tesaříků obrovských, k jejichž vyhlínutí došlo ve zkoumané oblasti v roce 2009, byl na základě počtu čerstvých výletových otvorů odhadnut minimálně na 1 000–1 500 imág, což vypovídá o dostatečně početné populaci tohoto druhu. Nedílnou součástí monitoringu byla i fotografická dokumentace každého stromu a popis jeho zdravotního stavu (na škále 0–9) pro potřeby pozdějšího porovnání.

V roce 2015 byl celý monitoring zopakován s cílem potvrdit stabilní situaci a případně

dokázat, zda populace roste či stagnuje. Byly ověřeny všechny stromy monitorované v roce 2009 spolu s dalšími částmi obory, které nebyly v roce 2009 kontrolovány. Z původně monitorovaných 566 stromů byly požerky zaznamenány na 205 z nich (na 83 stromech byly zjištěny i čerstvé požerky). Mimo to byl tesařík obrovský zaznamenán i na dalších 27 stromech v několika dalších částech obory. To nás utvrzuje v domněnce o vzájemné komunikaci subpopulací tesaříka obrovského jak v rámci celé Lánské obory, tak i s populacemi vně její hranice, konkrétně v PR Brdatka, vzdálené vzdušnou čarou 3,2 km od nejbližší ověřené populace Lánské obory, a také v oblasti Suché louky, kóty 463,2 a kóty Krchůvek. Tyto aktuální nálezy jsou soustředěny poblíž západní hranice obory, což potvrzuje šíření druhu a vytváří dobrý

Solitérní duby v Lánské oboře. Foto: Jaroslav Šreiber

předpoklad pro stabilitu celé populace. Páchník hnědý byl nalezen na 27 stromech.

Celý populační komplex patří mezi nejceněnější v rámci celé České republiky – vyniká jak svojí velikostí, tak i kombinací biotopů. Tesařík obrovský a páchník hnědý zde obývají jak louky se solitérními duby, tak i aleje a přirozené sva-hové doubravy. I z tohoto důvodu lze hodnotit vyhlídky tesaříka obrovského v Lánské oboře, potažmo v celé CHKO Křivoklátsku jako příznivé i v dlouhodobém horizontu.

Projekt „Monitoring stavu evropsky významných druhů rostlin a živočichů a druhů ptáků v soustavě Natura 2000“ byl financován z EHP a Norských fondů 2009–2014 v rámci projektu CZ02.